

O'qish savodxonligi

III qism

4

novda
edutainment

U. B. Aydarova
N. K. Azizova

O'qish savodxonligi

4-sinf

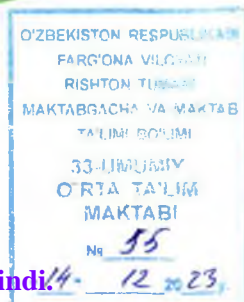
III qism

Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik

Ta'limni rivojlantirish markazi huzuridagi ilmiy-metodik
kengash tomonidan tavsiya etilgan.

Toshkent – 2023

UO'K: 808.545(075.3)

BBK 74.202.5ya72

T 60

Aydarova U. B.

O'qish savodxonligi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik. III qism. /

U. Aydarova, N. Azizova – Toshkent: "Novda Edutainment", 2023. – 80 b.

Taqrizchilar:

Sh.Y.Muslimova – Toshkent shahar 328-umumiy o'rta ta'lim maktabining oliy toifali boshlang'ich sinf o'qituvchisi;

M.M.Umarova – Toshkent shahar 222-umumiy o'rta ta'lim maktabining birinchi toifali boshlang'ich sinf o'qituvchisi.

Shartli belgilar:

**Og'zaki
topshiriq**

**Guruh bo'lib
ishlang**

**Diqqat bilan
o'qing**

Bu – qiziq!

**Eslab
qoling!**

**Topshiriqni
bajaring**

**Savollarga
javob bering**

Uy vazifasi

**Mantiqiy
topshiriq**

Izohli lug'at

ISBN 978-9943-9709-9-1

© U. B. Aydarova, N. K. Azizova

© "Novda Edutainment", 2023

@ELEKTRON_DARSLIKBOT dan yuklab olindi.

I bo'lim.
Men va tabiat

**Siz olam go'zalligini qanday tasavvur qilasiz?
Fikringizni ikkita gap bilan izohlang.**

Qanday go'zal bu olam

Rauf Tolib

Yasharar, yashnar olam,
Jilo berar o'ziga.
Hattoki maysalar ham
Boshqachadir ko'zimga.

Chorlaydi quchog'iga
Jilva qilib bu hayot.
Yuguraman, chopaman,
Orzudan bog'lab qanot.

Hadya etadi bog'lar
Menga bir olam qo'shiq.
Shamol meni quchoqlar: –
Yur, – der, – maqsadga
oshiq!

Bildim, intilish, izlash –
Hayotimning mazmuni.
Do'stlarim – hamroh,
safdosh,
Yuragimning ustuni.

Urilib toshdan toshga,
Oqadi tog' suvlari.
Yo'q, u qalbidan toshgan
Hislarim, tuyg'ularim.

Ufqlar ochar quchoq,
Ta'zim etar tog'lar ham.
Qanday yaxshi yashamoq,
Qanday go'zal bu olam!

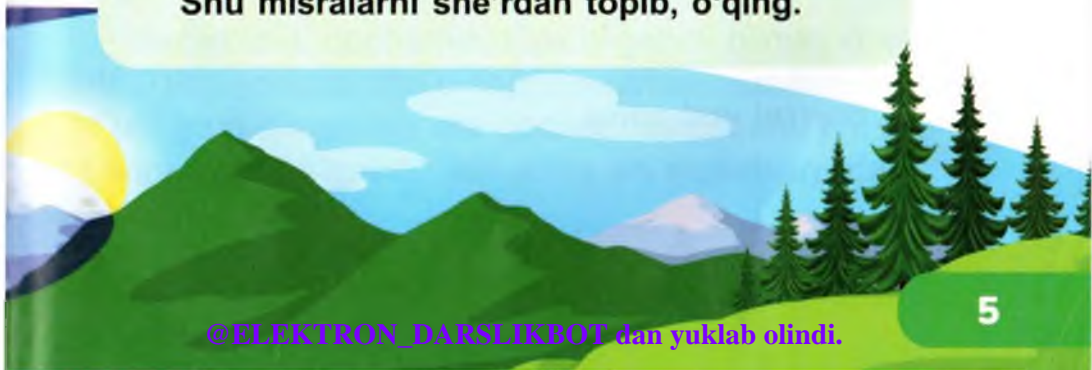
1. She'r sizda qanday his-tuyg'ularni uyg'otdi?
2. Shoir she'rni qanday kayfiyatda yozgan deb o'ylaysiz?
3. She'rda tog'dan oqayotgan suvlar nimaga o'xshatilgan?
4. "Orzudan bog'lab qanot" deganda nimani tushundingiz?
5. "Yuragimning ustuni" iborasida kimlar nazarda tutilgan?
6. "Hadya etadi bog'lar
Menga bir olam qo'shiq", misrasini tushuntirib bering.

jilva – tovlanish, tuslanish
jilo bermoq – husn, ko'rk bermoq
oshiqmoq – shoshilmoq, intilmoq
ufq – yer va osmon tutashgan chegara

She'rni ifodali o'qing.
Qofiyadosh so'zlarni toping.
Rasmni kuzating. Rassom she'rdagi qaysi misralarni ifodalay olganini ayting.
Shu misralarni she'rdan topib, o'qing.

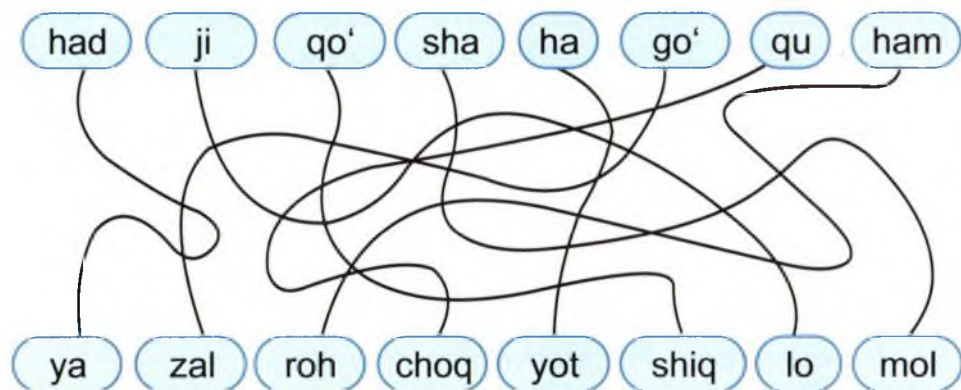

Berilgan rasmlar orasidan she'r muallifini toping.

Bo'g'inlarni bir-biriga to'g'ri bog'lab, so'zlar hosil qiling va she'rdan shu so'zlar ishtirok etgan misralarni o'qing.

She'rni yod oling.

Arining qasosi

Muhabbat Hamidova

I

Sardor sigirini soyaga olib, o'rtog'i O'tkir bilan daladan qaytarkan atrofi beton g'isht bilan o'ralgan paxta titish sexi yonida to'xtab qoldi.

– O'tkir, qara, anavi devorning orasida qovog'arining uyasi bor ekan. Hozir uchta ari ketma-ket kirib ketdi, – dedi g'ishtlar orasidagi ochiq joyga ishora qilib.

– E, qovog'ari juda yomon, bir marta buzog'imni chaqqanda hamma yog'i shishib ketgan. Mol do'xtiri Murod amaki uch kun ukol qilib, zo'rg'a tuzatib bergan. Arilarni yo'qotish kerak, – deya O'tkir atrofga qarab nimanidir qidirdi. Keyin asta borib, daraxt tagida yotgan uzun cho'pni oldi.

– Jinnimisan, inini buzmoqchimisan? Uning jahli yomon, dabdalamizni chiqaradi, – dedi qo'rqib ketgan Sardor.

– Buzamiz-u, qochamiz. Kim qilganini bilmay qoladi, – dedi O'tkir, yoriqqa cho'p tiqib kovlarkan. Kovladi-yu, cho'pni ham olmasdan ura qochdi. Sardor cho'pni olib tashlamoqchi bo'lgandi, ikki-uchta ari vizillab uyadan chiqdi.

Ular Sardorga e'tibor ham bermay, O'tkirni quvlashga tushdi. Qo'rqib ketgan Sardor o'rtog'ining ketidan yugurdi. Bu paytda tepasida o'ndan ortiq ari xuddi bomba tashlashga ketayotgan samolyotlarday bir safga tizilib uchardi. Qizig'i, ular Sardorga qarashmasdi ham. Arilarning o'zidan uzoqlashganini sezgach, Sardor nafasini rostdash uchun ariq chetidagi tut soyasiga o'tdi.

– Uff, xayriyat topisholmadi, – degan tanish ovozni eshitib, tepaga qaradi.

– Tavba, qanday ulgurding, yaxshiyam seni ko'rishmadi, bo'lmasa do'mbira qo'zi qilib chaqib tashlashardi.

– Meni bilasan-ku, shamoldan ham tez yuguraman, – maqtandi O'tkir. Keyin hayron bo'lib Sardorga qaradi. – Qiziq, nega ular senga tegishmadi? Yoki uyalarini sen buzmaganingni bilishdimikan-a?

– Men ham shunga hayronman. Qulog'im tagidan viz-viz uchib, osmonga ko'tarilishdi. Voy, – o'rnidan turib ketdi Sardor, – ular qaytishyapti, berkin.

O'tkir tutlarning panasiga o'tdi. Uch-to'rtta ari shundoq tepalaridan uchib o'tdi. Lekin ikkitasi tut atrofida ikki-uch bor aylandi. Sardorning naq peshonasi tepasida vizillashdi. Sardor beixtiyor qo'llari bilan yuzini to'sdi. Lekin barmoqlari orasidan ularni kuzatishda davom etdi. Arilar xuddi samolyot parvozga ko'tarilganda g'ildiraklarini yig'gandek oyoqlarini qattiq-qattiq silkitib yig'ib olishdi-da, uyalari tomon uchib ketishdi. Ikki o'rtoq uyga qaytarkan, O'tkir arilarni qanday chalg'itganini “ko'pirib” maqtanardi...

1. Hikoya nima haqida ekan?
2. O'tkir Sardorga qanday voqeani so'zlab berdi?
3. Sizningcha, nega qovog'arilar Sardorga e'tibor bermay, O'tkirning ortidan quvib ketdi?
4. Qovog'arilarning uchishi nimaga o'xshatilgan?
5. O'tkir arilarni qanday chalg'itdi?
6. Siz bolalarning o'rnida bo'lganingizda nima qilgan bo'lardingiz?

1. Hikoyadan Sardor va O'tkirning suhbatini o'qing.
2. Qovog'arining uchish holatlari tasvirlangan gaplarni topib o'qing.
3. Hikoya qahramonlariga ta'rif bering.
"Do'mbira qo'zi" iborasini izohiang.
4. Hikoya mazmuniga mos reja tuzing.
5. Hikoyadagi voqeaia rivojini davom ettiring.

Bilasizmi, olimlarning hisob-kitoblariga ko'ra, Yer yuzida hali kashf etilmagan 5 milliiondan ortiq hasharot turlari mavjud. Dunyodagi eng tezkor hasharot ninachidir. Eng kuchli hasharot chumolidir, u o'zidan ko'ra bir necha baravar ulkan og'irlikni ko'tarishga qodir. Eng ochko'z hasharot cho'l chigirtkasidir.

Hikoyani o'qing va mazmunini so'zlab bering.

Topishmoqning javobini toping.

Uchib yurar vizillab,
Inin buzib bo'lmaydi.
Gar buzsang, quvib, talab,
Qasos olmay qo'ymaydi.

Siz yana qanday hasharotlarni bilasiz?

Arining qasosi

Muhabbat Hamidova

Ertasiga Sardor dalaga bormadi. O'tkir noiloj bir o'zi sigirini yetaklab, yaylovga yo'l oldi. Quyosh endigina tog' ortidan ko'tarilgan, hali o't-o'lanlar yuzida shudring yaltiraydi. O'tkir yuzini chala yuvganigami, uyqusi o'chmagan, yengil shabadada ham eti junjikardi. Kutilmaganda sigiri o'ynoqlab o'zini tutzorga urdi. O'tkir sigirning arqonini qo'yib yubormay, unga qo'shilib yugurdi. Sigir ariq bo'yida to'xtab, qirg'oqdagi maysalarni ochko'zlik bilan yamlashga tushdi. Shu payt O'tkir kalta shimining pochasida nimadir g'imirlaganini sezdi. Bunday qarasa, kattakon qovog'ari! Sho'rlik sovuqdanmi, shudringdanmi karaxt bo'lib qolgan, shekilli, qanotini arang sudrab tepaga o'rmalardi. O'tkir shosha-pisha uni chertib yerga tushirib yubordi. "Kecha inini buzgan

arim, shekilli, o'tloqda uxlaganga o'xshaydi", deb o'yladi. So'ng ichki bir xavotir bilan bu yerdan tezroq ketishga qaror qilib, sigirini sudradi. Targ'il tixirlik qilgach, qo'lidagi tayoq bilan yelkasiga tushirdi. Sigir boshini qattiq siltadi-da, chopib ketdi... Arqon O'tkirning qo'lini shilib yubordi. Arqonni jahl bilan itqitayotib yuztuban yiqildi. Lekin darrov sakrab turdi-da, sigirining ketidan yugurdi. Uning bo'yni, qulog'i qattiq achishib og'rirdi. U bo'ynini ushlab tepaga qaradi! Boshi ustida o'ntacha qovog'ari uni ta'qib qilib kelardi. O'tkir beixtiyor to'xtadi. Arilar shuni kutib turganday unga yopirildi...

Dehqonlarga ovqat pishirish uchun shiyponga ketayotgan Rahima opa yerda behush yotgan bolani ko'rib qolib, qorovulni chaqirdi. Qorovul O'tkirni qo'lida ko'tarib, uyiga olib bordi...

Sardor kun yoyilib ketguncha maza qilib uxladi. Nonushta qilgach, birorta o'rtog'im ko'rinib qolarmikan, deb ko'chaga chiqdi. Shu chog' yonginasidan "Tez yordam" mashinasi chinqirib o'tdi-yu, O'tkirlarning darvozasi yonida to'xtadi. "Tez yordam"dan tushgan ikki shifokor zambil ko'targancha ichkariga kirib ketdi. Sardor, Zamira buvim kasal bo'lib qoldilarmikan, deb o'ylab o'sha tomonga yurdi. U yetib kelmasdan shifokorlar zambilda kimnidir olib chiqib, "Tez yordam"ga yotqizdi-da, sirenasini chinqirtirib ortiga qaytdi. Zamira buvi voqeani Sardorga so'zlab berdi.

O'tkir bir hafta shifoxonada yotdi. Uyga qaytgach, Sardor uni ko'rgani chiqdi.

– O'rtoq, to'g'ri aytgan ekansan. Boplab o'ch oldi, mittivoylar. Toza ta'zirimni yedim. Endi nafaqat ari, chumolining ham uyini buzmayman. Axir, ular ham tabiatning bolasi, – dedi O'tkir.

– To'g'ri, endi jonivorlarga ozor bermaymiz, – uning fikriga qo'shildi Sardor.

1. Yaylovda qanday voqea yuz berdi?
2. O'tkirning xavotirga tushishiga nima sabab bo'ldi deb o'ylaysiz?
3. Nima uchun hikoya "Arining qasosi" deb nomlangan?
4. Zamira buvi qanday voqeani Sardorga so'zlab bergan bo'lishi mumkin?
5. O'tkir qilgan ishidan qanday xulosa chiqardi?
6. Sizningcha, bunday holat yuz bermasligi uchun nima qilish kerak edi?
7. "Axir, ular ham tabiatning bolasi", degan fikrni izohlang.

eti junjikmoq – salqindan qaltiramoq
yamlamoq – chaynamay, og'iz ichida aylantirmoq
pocha – kiyimning tizzadan pastki qismi
karaxt – harakatsiz
tixir – o'jar, qaysar

"Tabiat bolasi" mavzusida kichik matn tuzing.
Hikoyadan so'zning oxirgi harfidan
boshlanadigan so'zlar zanjirini hosil qiling.

Namuna: Murod – daraxt – ...

Hikoya mazmunini so'zlab bering.

Bahaybat tog'lar va mayda zarrali qumlar aslida qanday paydo bo'lgan deb o'ylaysiz? Bilasizmi, tog' jinslari havo harorati, shamol va suv ta'sirida qulab, katta-katta bo'laklarga, bo'laklar esa mayda bo'lakchalarga ajralgan va shundan qum paydo bo'lgan. Qumning rangi uning qaysi tog' jinsidan tashkil topganiga bog'liq. Tabiatda oq, sariq, qizil, pushti, qora rangli qumlar bor.

Tog'lar qanday paydo bo'lgan?

Bir kuni Sherzod dadasi bilan tog'ga boribdi.

– Voybo'! Buncha yuksak bo'lmasa bu tog'lar! – deb hayratlanibdi Sherzod va: – Dada, ularni kim yasagan? – deb so'rabdi dadasidan.

– Ular vulqonlardan paydo bo'lgan, – deb javob beribdi unga dadasi. – Biz turgan joyimiz yerning qattiq yuzidir, uning tagida esa suyuqlik bor. U judayam qaynoq. Ba'zan bu suyuqlik yer yuzasiga chiqadi, ba'zan esa yo'q. U tashqariga yer qatlamini ko'tarib otilib chiqadi.

– Ana shu vulqon deb ataladimi?

– Ha, ana shu vulqon deyiladi. Ko'plab vulqonlar o'chdi. Lekin tog'lar qoldi. Vulqondan juda ko'p miqdorda

lava va kul otilib chiqishi natijasida hosil bo'lgan tog'lar bor. Yer qatlami siljib burmalar hosil bo'lishi natijasida paydo bo'lgan tog'lar ham bor. Shuningdek, yer qatlamining yorilishi tufayli ham tog'lar paydo bo'ladi.

– Ajabo! – debdi Sherzod hayratlanib. – Yer usti qattiq ko'ringani bilan u siljishi, ko'tarilishi va yorilishi ham mumkin ekan-da!

– Endi tog'lar qanday paydo bo'lganini tushundingmi? – so'radi undan dadasi.

– Ha, mana endi tushundim, – deb javob berdi Sherzod.

Qum qayerdan paydo bo'lgan?

Yozda Valining dadasi uni dengizga olib boribdi. Salqin shabada, ajoyib to'lqinlar, issiqqina qum, bundan ortiq yana nima kerak?

U yerda Vali qumdan minoralar yasabdi, ko'llar qazibdi, issiqqina qumda yumalabdi, rohatbaxsh suvda cho'milibdi, xullas maza qilib dam olibdi.

– Dada, qum qayerdan paydo bo'lgan? – deb so'rabdi u dadasidan.

– Qadim-qadimda yer yuzida hech qanday qum bo'lmagan, faqat qoyalar, tog' jinslari va otilib chiqayotgan vulqonlar bo'lgan, xolos. Keyin suv, havo va qum paydo bo'lgan. Suv va shamol tog'larni buzib yiqitgan. Natijada tog' bo'laklarga bo'linib ketgan. Bora-bora bu bo'laklar qumdek maydalanib ketgan. Qumlar dengizlar ostiga borib qolgan.

– Sahrolardagi qum qayerdan kelgan?

– U yerga qumni shamol olib borgan. Ko'pgina sahrolar o'rnida esa ilgari dengiz va okeanlar bo'lgan. Ha, aytganday, qumlar yana har xil rangli bo'ladi. Bu qumning qaysi tog' jinsi bo'laklaridan paydo bo'lganiga bog'liq. Pushti, oq rangdagi qumlar bor. O'rtayer dengizi qirg'oqlari Sahara sahrosining sariq rangdagi qumlari bilan qoplangan. Bu qumlar sariq chaqmoqtoshdan tashkil topgan. Taiti plyajining qora rangli qumi esa vulqon lavasi natijasida paydo bo'lgan. Shuning uchun ham u qora rangda.

– Qoyil! Demak, qum tog' bo'laklari ekan-da?!

(“Bolalar ensiklopediyasi ertaklarda” kitobidan,

1. Sherzod bilan Vali qayerga sayohatga borishdi?
2. Ular sayohat davomida qanday ma'lumotga ega bo'lishdi?
3. Bolalarga qanday ta'rif berish mumkin?
4. Ayting-chi, bolalarni qiziqtirgan savollarga yana qayerdan javob topish mumkin?
5. Odamlarning sayohatga chiqishidan qanday maqsadi bo'lishi kerak deb o'ylaysiz?
6. Siz sayohatga chiqqaningizda yana nimalarni bilishni istadingiz? Fikringizni izohlang.

1. Hikoyalarni rollarga bo'lib o'qing.
2. Joy nomlari berilgan gaplarni topib o'qing.

jins – Yer qobig'ining ma'lum qatlamini hosil qilgan mineral

Taiti – orol nomi

Tog' va qumning paydo bo'lish jarayoni haqida qisqacha taqdimot tayyorlang.

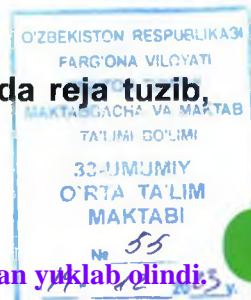

Topishmoqning javobini toping.

Tebranadi, joni yo'q.

Hikoyani o'qing. Hikoya asosida reja tuzib, mazmunini gapirib bering.

Berilgan harflardan foydalanib, tabiat hodisalariga xos so'zlarni hosil qiling.

Ch A Q M O L D I R Sh O' Q

Chaqmoq

Otash Xolmirzayev

Chaqmoq chaqib olamni,
Qilich solar boshiga.
Yalt-yalt etar huv falak,
Chopar qirlar qoshiga.

Boshin egar dov-daraxt,
Nurdan durra boshida.
Anhorlar-chi, suv haydab,
Chopar dengiz qoshiga.

Taraqlaydi arava,
Ot tuyog'i yo'l ochar.
Jala quyar paqirlab,
Go'yo yerga dur sochar.

Yaraqlaydi qilichi,
Bulut bag'rin tiladi.
Bir zum o'tmay bor olam,
Yetti rangda kuladi.

falak – samo, osmon

1. She'rni o'qiyotganingizda ko'z oldingizga nimalar keldi?
2. Shoir chaqmoqni nimaga o'xshatadi?
3. Quyidagi satrlarni qanday tushundingiz?
*Yaraqalaydi qilichi,
Bulut bag'rin tiladi.
Bir zum o'tmay bor olam,
Yetti rangda kuladi.*
4. Ayting-chi, shoir chaqmoqni "nurdan durra" deb ta'riflashiga sabab nimada?
5. Siz qanday tabiat hodisalarini "nurdan durra" beradi, deb ta'riflay olasiz?

She'rni ifodali o'qing.

Quyidagi so'zlarning ma'nodoshi ishtirok etgan misralarni topib o'qing.

chelak, samo, yashin, on

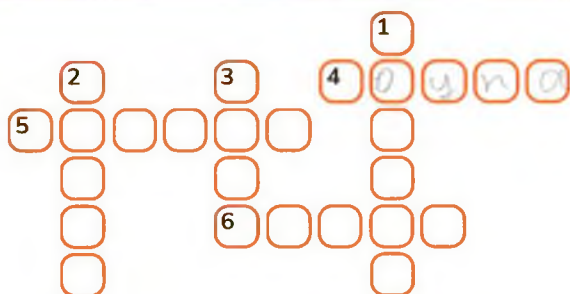
She'rdagi o'xshatishlarni ayting.

Topishmoqlarning javobini toping.

1. Gilam ustida oq bodroq.
2. Qo'lim bilan ushlay olmayman,
Cho'ntagimga sola olmayman.
3. Uzun-uzun qiz ketdi,
Uzun bo'yli qiz ketdi.
Toqqa borib taq etdi,
Sirg'alari yarq etdi.

She'rdan foydalanib, krossvordni yeching.

Eniga:

4. Yaltillagan narsa.
5. Boshidagi durra.
6. Dengiz qoshiga chopdi.

Bo'yiga:

1. Boshiga qilich solgan nima?
2. Bag'rini tildi.
3. Paqirlab quydi.

She'rni yod oling. Tabiat hodisalari haqida qiziqarli ma'lumotlar to'plang.

Qudus Muhammadiy 1907-yili Toshkentda dehqon oilasida dunyoga kelgan. Shoirning “O‘quvchiga esdalik”, “She’r va ertaklar”, “Orzu”, “Bahor keldi”, “Dunyoda eng kuchli nima?”, “Qirq o‘g‘il va qiz”, “Bizning do‘stlarimiz”, “Sen tug‘ilgan kun”, “Yangi uy”, “Mehribon do‘stlar”, “Qo‘ng‘izboy bilan Sichqonboy”, “Tugmacha”, “Tanlangan asarlar” kabi o‘ttizdan ortiq kitoblari chop etilgan.

Bilasizmi, Botanika bog‘i yilning to‘rt faslida ham go‘zalligini yo‘qotmaydi. Bog‘ning betakror iqlimi tufayli bu yerda dunyoning besh tomoni – Markaziy Osiyo, Sharqiy Osiyo, Uzoq Sharq, Yevropa va Shimoliy Amerikaning o‘simliklar dunyosini ko‘rishingiz mumkin. Bog‘da 6000 dan ortiq o‘simlik turlari mavjud.

Mimoza

Qudus Muhammadiy

Bir o‘t ko‘rdim uyatchan,
Bargiga qo‘ndirmas chang.
Nomi ekan mimoza,
Tabiati – nur, toza.

Unga sen tegar-tegmas,
O‘sha on, o‘sha nafas
Barg ko‘zin yumib olar,
Qovog‘in uyib olar.

Ko'rganlar hayron qolar.
Mimoza nechun bunday?
Muncha uyatchan, bilay.
Yo'q, mimoza undaymas,
Xizmati zo'r, zabardast.
Bilamiz mimozani,
Tabiati tozani.
Sevmas pashsha-chivinni,
Kasallik tashvishini.
Hasharot, shum ucharni,

Yalmog'iz qon icharni –
Tutib oladi darrov,
Tekinxo'rni qilar ov.
Barglari bo'lib yasov,
Mimoza yashil posbon.
Bir o't ko'rdim uyatchan,
Bargiga qo'ndirmas chang.
Nomi ekan mimoza,
Tabiati – nur, toza.

1. She'rda mimoza o'simligi haqida nima deyilgan?
2. Sizningcha, nima uchun mimozaga "uyatchan" deb ta'rif berilyapti?
3. Mimozani xususiyatlariga ko'ra uni qaysi kasb egasiga o'xshatish mumkin?
4. Siz yana qanday ajoyib o'simliklar haqida eshitgansiz?
5. Dunyoda o'simliklar bo'lmaganida nima bo'lar edi?

zabardast – kuchli, qudratli
yasov – safga tizilmoq

She'rni ifodali o'qing.
She'rdagi o'xshatishlarni toping.
Mimozani 3 so'z bilan ta'riflang.
She'rdagi hasharot ta'rifiga mos ikkita savol tuzing.

Partadoshingizga she'r mazmunini so'zlab bering.

Mimoza – qo'sh patsimon murakkab bargli va mayda gulli o'simlik. Mevasi pishganida, odatda, bo'laklanib ketadi. Asosan, Amerikada, 450-500 turi bor. Ko'pincha, "uyatchan" mimoza gulzorlarda o'stiriladi. Uyatchan mimozaning barglari kechasi yoki unga qo'l tegishi bilan juft-juft bo'lib yumilib, birozdan so'ng yana ochiladi.

She'rni ifodali o'qing.

Topishmoqning javobini toping.

Joni bor-u, qoni yo'q,
Yer ostida soni yo'q.

Topishmoqning javobini topishda qaysi so'zlar yordam berdi?

**Audiomatni tinglang.
Chumoli va bug'doy
donasi. (Ertak)**

1

1. Nima uchun Bug'doy donasi yomg'irni sabrsizlik bilan kutib yotardi?
2. Ayting-chi, nega chumoli bug'doy donasini ko'rib xursand bo'ldi?
3. Ertakning asosiy g'oyasi nimada deb hisoblaysiz?
4. Nima uchun ertak shu bo'limda berilgan deb o'ylaysiz?
5. Dunyo ajoyibotlariga yana nimalarni misol qilib keltira olasiz?

bo'liq – yaxshi o'sgan
zil-zambil – og'ir

Berilgan parchani o'qing.
Uni davom ettiring.

– Agar seni tashlab ketsam, bola-chaqamiz bilan qishda och qolamiz, – debdi chumoli chuqur nafas olib, – biz juda ko'pchilikmiz. Har birimiz qishga ozuqa jamg'arishimiz kerak. Bug'doy o'ylanib turgach, dedi...

Berilgan parchani o'qing. Uni davom ettiring.

Chumoli ishonmay, bosh silkib qo'ydi.
– Hayron bo'lma, Chumolijon, rost gapiryapman. Menga ishonmasang qattiq adashasan. Agar so'zimga kirsang, birgina mening o'rnimga kelgusi yil yuz dona bo'liq donga ega bo'lasan.

Ertakning asosiy g'oyasiga qo'shimcha mavzuni aniqlang.

Ertak o'simliklar haqida.

Ertak mehnatkashlik haqida.

Ertak mehr-oqibat haqida.

Ertak ishonch haqida.

Ertak hasharotlarning qishki hayoti haqida.

Ertak qahramonlariga ta'rif bering.
Ertak asosida sahna ko'rinishi tayyorlang.

Ertakni o'qing va mazmunini so'zlab bering.

Rasmni kuzating va izohlang.
Qushlarning ini nimalardan yasalgan?
Sizningcha, qushlar yana qanday inlarda yashaydilar?

Qushlar qanday inlarda yashaydilar?

Qadim zamonda bir baliqchi qush bo'lgan ekan. Uning tuxum qo'yib, bolalaydigan payti yaqinlashibdi. Baliqchi qush: "Qanday in qursam ekan?" deb o'ylanib qolibdi. O'ylab-o'ylab, oldin boshqa qushlarning qanday in qurishlarini bilib olishga qaror qilibdi.

– Yur, senga o'z inimni ko'rsataman, – deb Qarg'a uni iniga taklif qilibdi. – Bu yerda bolalarim uchun keng joy qilib qo'yganman, – debdi u.

Baliqchi qushga Qarg'aning ini sira yoqmabdi. Bir uyum katta-kichik shox-shabbalar har tarafga sochilib yotgan emish.

Shunda u boshqa inni ko'rgani ketibdi. Uchib borib chumchuqning iniga qo'nibdi. Chumchuq o'zi uchun dumaloq shakldagi, tepasida teshigi bor in qurgan ekan.

– Yaxshi, qulaygina uya ekan, lekin buning tashvishi-chi? Men bunday uy qurguncha charchab qolaman-ku, axir? – deb o'ylabdi o'zicha Baliqchi qush.

– Shu ham ish bo'ldimi? – debdi yovvoyi tovuqlar birvarakayiga. – Biz bo'lajak jo'jalarimiz uchun qanday in qurganimizni bir qaragin-a! Oldin yerdan yarim metr chuqurlikda o'ra kovlab, keyin uch oy davomida tepalik quramiz, – deyishibdi ular.

– Men esa o'zinga loydan in quraman, – debdi qaldirg'och.

– Men esa qirg'oq bo'ylarida chuqurcha qaziyman, – debdi qirg'oq qaldirg'ochi.

– Buncha ortiqcha harakatning nima keragi bor? – deb ajablanibdi Boyqush. – Masalan, men qizilishton daraxtda qoldirgan eski teshikni topib olib, shuning ichida tinchgina yashayveraman.

– Men ham o'zimni qiynab o'tirmayman, – debdi Kakku. – In qurishning nima keragi bor o'zi?

Tuxumlarimni begona qushlar iniga tashlayman-u, ketaveraman. Boshqa qushlar bolalarimni boqib katta qilishsin.

– Yo‘q, men bunday qilolmayman, – deya e‘tiroz bildiribdi Baliqchi qush. – Mening tuxumlarimni begona joylarga tashlab ketish niyatim yo‘q.

Baliqchi qush uchib yurib, inlarni birma-bir tomosha qilib chiqquncha, uning tuxum qo‘yadigan payti ham kelib qolibdi. Shunda u tuxumlarini o‘zi yashaydigan qirg‘oq bo‘yidagi yerga qo‘yibdi va shu yerda jo‘jalarini parvarishlab o‘stiribdi.

*“Bolalar ensiklopediyasi
ertaklarda” kitobidan*

1. Baliqchi qushning sayohatidan nimalarni bilib oldingiz?
2. Nima uchun qushlar har xil inlarda yashaydi deb o‘ylaysiz?
3. Kakkuning so‘zlariga o‘z munosabatingizni bildiring.
4. Agar hamma qushlar kakku kabi yo‘l tutsa, nima bo‘lardi?
5. Qushlarning tabiatdagi o‘rni haqida nima deya olasiz?

Ertakni rollarga bo‘lib o‘qing.

Aralashtirib berilgan harflarning o'rnini topib, so'zlarni o'qing.
Qushlarga tegishli ma'lumotlarni ertakdan o'qing.

dirg'ochaql

umchuqch

chilbiqa uqsh

g'arqa

uyqbosh

kukka

qovtu

Topishmoqning javobini toping.

**Zuv-zuv borag'ay,
Tomdan qarag'ay.
Cho'p, loy cho'qig'ay,
Savat to'qig'ay.**

Ertakni o'qing va mazmunini so'zlab bering.
Qushlarning yana qanday inlarda yashashi haqida qiziqarli ma'lumotlar toping.

Gap mazmuniga mos soʻzlarni qoʻyib oʻqing.

day serob boʻlgan,

day aziz boʻlgan.

yer yuzidagi har bir tirik jonzot uchun eng muhim hayot manbai hisoblanadi.

Nima uchun siz shu soʻzni tanladingiz?

Fikringizni izohlang.

Suv haqida 3 ta maʼlumot ayting.

Suvda xotira bor

Odamzod suvni hayot avvalida koʻrgan edi, biroq uning xususiyatlari hali ham toʻliq anglab yetilgani yoʻq. Yapon olimi Massaro Emoto hamda rus professori Konstantin Korotkovning suv xosiyatlari haqidagi tadqiqotlari, fikr-xulosalari sizni ham hayratlantirishi tabiiy.

Barcha suyuqlik muzlaganda torayadi, suv esa kengayadi. Har qanday modda qattiq holda suyuqligiga qaraganda ogʻir boʻladi, suvda esa buning aksi. Muz uning yuzasida qalqib turadi, fizika qonunlarga koʻra choʻkib ketmaydi.

Suvning yana bir antiqa xususiyati – u ikki xil gaz birikmasi (kislorod va vodorod)dan tashkil topgan. Boshqa gazlar o‘zaro birlashib, suyuqlik hosil qila olmaydi.

Suv bir vaqtning o‘zida uchta – suyuq, qattiq va gazsimon holatda bo‘la oladi. Erta bahorda, tong chog‘i hali muzi erib ulgurmagan hovuz yoniga boring, bunga o‘zingiz amin bo‘lasiz.

Yana bir nodir xususiyati, suv nimaiki bo‘lsa, eslab qoladi. Shveytsariyalik olimlar buni tasdiqlovchi hayratomuz tajriba o‘tkazishdi. Ular Jeneva ko‘lining qirg‘oq suvida bir nechta tuz zarrachalarini eritishdi. So‘ng narigi qirg‘oqda uskunalar yordamida tekshiruv o‘tkazishdi va tuz emas, tuz haqidagi xotira ma‘lumotini qayd etishdi. Narigi qirg‘oqdagi tuzning o‘zini aniqlashga uskunalarining sezuvchanligi yetishmagan bo‘lardi.

Ammo ko‘l hovuzidagi ulkan molekula ushbu xotirani qanday bo‘lsa, shundayligicha saqlab qolgan.

Biologlarning aniqlashicha, suv tirik organizmlarni nafaqat sug'oradi, balki ular bo'ylab axborot tashiydi. Aynan suv vositasida tirik jism organlari bir-birining holatidan boxabar bo'lib, qanday funksiyalar zarurligini bilib turishadi. Suv bu axborotlarni qayerdan olishi to'g'risida esa faqat taxmin qilish mumkin.

Suv hatto musiqani "tinglay" oladi. Ha-ha, Betxoven simfoniyalari yangraganda bir xil kristallar, Motsart musiqasi ostida boshqa xildagilari hosil bo'ladi. Shopen ohanglari Bax organi sadolariga qaraganda mutlaqo boshqacha kristallarni paydo qiladi...

Suv bizning tuyg'ularimizga javob beradi. Ko'plab tajribalarda ayon bo'lishicha, bizdagi ijobiy va salbiy his-tuyg'ular suvning tarkibini o'zgartirib yuboradi, inson sifatiga qarab, go'zal va badburush kristallar hosil bo'ladi.

"Bolalar adabiyoti" jurnalidan

1. Matndan suv haqida qanday ma'lumotlarga ega bo'ldingiz?
2. Suvning boshqa suyuqliklardan farqli xususiyatlari haqida nima deya olasiz?
3. Tasavvur qilaylik, suvga biror kulolchilik buyumini tashladik. Nima deb o'ylaysiz, u qanday xotiralarni ayta oladi?
4. Nima uchun olimlar suvda xotira bor deb ta'kidlashgan?
5. Siz matnga yana qanday sarlavha qo'ygan bo'lardingiz?
6. Hayotimizda suvning ahamiyati qanday?

molekula – moddaning eng kichik zarrachasi
funksiyasi – vazifasi

1. Yangi o'rganganlaringiz bo'yicha suv haqida uchta ma'lumot ayting.
2. Matndan olimlar suv bilan o'tkazgan tadqiqotlar yoritilgan gaplarni topib o'qing.
3. Matn mazmuniga mos reja tuzing.
4. Tuzgan rejangiz asosida matnni qayta hikoya qilib bering.

Mavzu yuzasidan fikringizni bayon eting.

Bilar edim

Bilib oldim

Bilmoqchiman

...

...

...

Matnni o'qing va mazmunini so'zlab bering.
“Hayot – tomchi suvdadir” mavzusida matn tuzing.

II bo'lim.
**Salomatlik –
tuman boylik**

Maqolning ko'zgudagi aksini o'qing va mazmunini izohlang.

.ovab ergat – overl 6zoT

Sizningcha, havoning tozaligi insonlarga bog'liq bo'lishi mumkinmi?

Mavzu yuzasidan 3 ta fikr ayting. 2 ta savol tuzing. "Tutun zahri" iborasini nimaga qiyoslash mumkinligini bitta so'z bilan ifodalang.

**Audiomatnni diqqat bilan tinglang.
Tutun zahri**

2

- 1. O'simliklarning tabiatga qanday ta'siri bor deb o'ylaysiz?**
- 2. Xazonlarning yoqilishi inson salomatligiga qanday zarar yetkazadi?**
- 3. Yoqilgan xazonlarning atrof-muhitga ta'siri haqida nimalarni bilib oldingiz?**
- 4. Ayting-chi, xazonlardan qanday qilib foydali mahsulot olishimiz mumkin?**
- 5. Havoning tozaligini saqlash uchun siz qanday yo'lni tanlagan bo'lardingiz?**

Fikrlarni o'qing. Fikrlar mazmuni to'g'ri bo'lsa "ha", noto'g'ri bo'lsa "yo'q" deb javob bering.

1. Bir tonna quruq barg yoqilganda havoga o'ttiz kilogramm zararli chiqindi ajralib chiqadi.
2. Barglar Quyosh nurlari ta'siri ostida kislorod gazini yutib, karbonat angidrid ishlab chiqaradi.
3. Xazonlarni yoqayotganlar faqat atrofdagilar sog'lig'iga jiddiy zarar yetkazadi.
4. Xazonlarning chiqindisida azot va fosfor miqdori o'g'itdan qolishmaydi.
5. Xazonlarni yo'q qilish tuproqning muzlashini 2-4 marta kuchaytiradi.

Audiomatndagi gaplar ketma-ketligini aniqlang.

Tabiatda har bir narsa o'ta aqllilik bilan to'g'ri taqsimlangan. Yashil barglar va maysalar o'simlikni oziq moddalar bilan ta'minlaydi.

Bir tonna quruq barg yoqilganda havoga o'ttiz kilogramm zararli chiqindi ajralib chiqadi.

Bunda inson organizmini sekin-asta ishdan chiqargan holda birinchi galda zararli moddalarni qon orqali tashish bilan bronx-o'pka tizimi aziyat chekadi. So'ng buyraklar va jigar, bosh miya, asab tizimi shikastlanadi, shuningdek, immunitet pasayadi.

Quruq barglar bilan ularning ichida qishlaydigan foydali qurt-qumursqalar ham birga yonib ketadi.

O'simliklar urug'lari va ildizlarini yo'q qilib, daraxtlarga zarar keltiradi.

Agar havo atmosferalardan chiqqan tutunlar, zavod va fabrikalardan chiqqan chiqindilar, insoniyat tomonidan yetkazilgan boshqa halokatli harakatlar natijasida ifloslangan bo'lsa, barglar va o't-o'lanlar ushbu moddalarni o'zlariga singdirib oladi, ya'ni ular ekologik ifloslanish oqibatlarini oldini olgan holda havoni tozalaydi va kislorod ishlab chiqaradi.

O'rganilgan mavzu yuzasidan 3 ta fikr ayting va 2 ta savol tuzing. "Tutun zahri" iborasini nimaga qiyoslash mumkin? Uni bir so'z bilan ifodalang. Mavzuni o'rganishgacha bo'lgan fikringiz bilan taqqoslang.

"Toza havo uchun" mavzusida qanday ishlar amalga oshirish mumkinligi haqiga fikringizni yozing.

Kavsar Turdiyeva 1958-yil 6-avgustda Toshkent shahrida ziyoli oilada tug'ilgan. Shoiraning "Mitti qo'g'irchoqboz", "Quvnoq alifbo olamiga sayohat", "Sog'inchlar sochilgan bekatda", "Dunyoni saqlang, bolalar", "O'ynayapman, o'ylayapman", "Qush bo'lib uchgan ona", "Raqamlar bo'ylab sayohat" kabi ko'plab she'riy to'plamlari nashr etilgan.

Mikrob, virus va Salomat qiz haqida ertak

Kavsar Turdiyeva

I

Bor ekan-u, yo'q ekan,
Och ekan-u, to'q ekan,
Ota-ona yolg'izi
Bor ekan bitta qizi.
Ismi ekan Salomat,
Chiroyli va xushqomat.
Xo'b orasta yurarkan,
Jismoniy mashq qilarkan.
Kerak bo'lganda har dam
Berarkan zarur yordam.
Bir kun ko'ribdi u tush:
Kichik odamlar xomush
Yoniga kelgan emish,

Shu so'zni degan emish:
"Qo'rqib ketmagin faqat,
Sen tomonga, Salomat,
Bizni keltirdi qayg'u,
Bir oy bizni ezdi u.
Bir dushman nomi – Mikrob,
Yonida Virus-xarob.
Yurtimiz bosib oldi,
Odamlar holdan toydi.
Munajjimlar yulduzga
Qarab dedilar bizga:
"Xaloskorimiz faqat,
Bir qiz – ismi Salomat.

Yuguringlar, yelinglar,
 Uni olib kelinglar.
 Kimgaki yordam kerak,
 U doim berar ko'mak!"
 Va biz otlandik yo'lga,
 Maqsadni tugib dilga.
 Rosa yugurdik, chopdik,
 Nihoyat, seni topdik.
 Voqeani bilgach qiz,
 Boshin chayqar: "Eh, esiz!"
 So'ng ancha o'ylab qolar,
 Qo'lga to'rva olar.
 Unga solar sarimsoq,
 Piyoz, qalampirunchiq,
 Yalpiz va yerqalampir,
 Na'matak va zanjabil,
 So'ng yasab ancha niqob,
 "Yuringlar!" debdi shu tob.
 Shivirlab, yumgancha ko'z,
 Aytilar sehrli so'z:
 "Shumati, bumati, davara,
 Qiynalmay, bo'lmayin
 ovara,
 Samoni bir zumda
 quchaylik,
 "Yash" sayyorasiga
 uchaylik".

Shu payt ularni bo'ron
 Eltdi o'sha yurt tomon.
 Hamma yoqda oh-u voy,
 Bemorlarga yetmas joy.
 Yo'tal, aksirish, hiqichoq,
 Og'riqlardan oh-u voh.
 Mikrob virus yonida,
 Burnidir osmonida,
 Yurishibdi gerdayib,
 Kasalliklarni yoyib.
 Biri qirol, biri shoh
 Juda ham qalin o'rtoq.
 Yonlarida vazir Gripp,
 Oyna-eshikni yopib
 Tumov hamda shamollash,
 Deguningcha hash-u pash,
 Yetib kelar yoningga,
 Og'riq berar joningga.
 Salomat jimib qoldi,
 Atrofga nazar soldi.
 Nima qilsa bo'ladi?
 Qizcha shuni o'yladi.

1. She'rda Salomat qiz haqida nima deyilgan?
2. She'r qahramonlarining farqi nimada?
3. Mitti odamlar Salomatdan qanday yordam so'rashdi?
4. Salomat qanday yo'l tutdi?
5. Nima sababdan odamlar holdan toydi?
6. Siz atrofingizdagilarga qanday yordam berasiz?

She'r mazmuniga mos kelmaydigan gapni aniqlang.

- Salomat xushqomat va aqli qiz edi.
- Eshikni ochsam, yelvizak kirdi.
- Insonlarga ko'mak kerak.
- U to'rvaxaltasini ko'tarib keldi.
- Atrofdan aks-sado eshitildi.
- Hash-pash deguncha o'sha joyga yetib bordik.

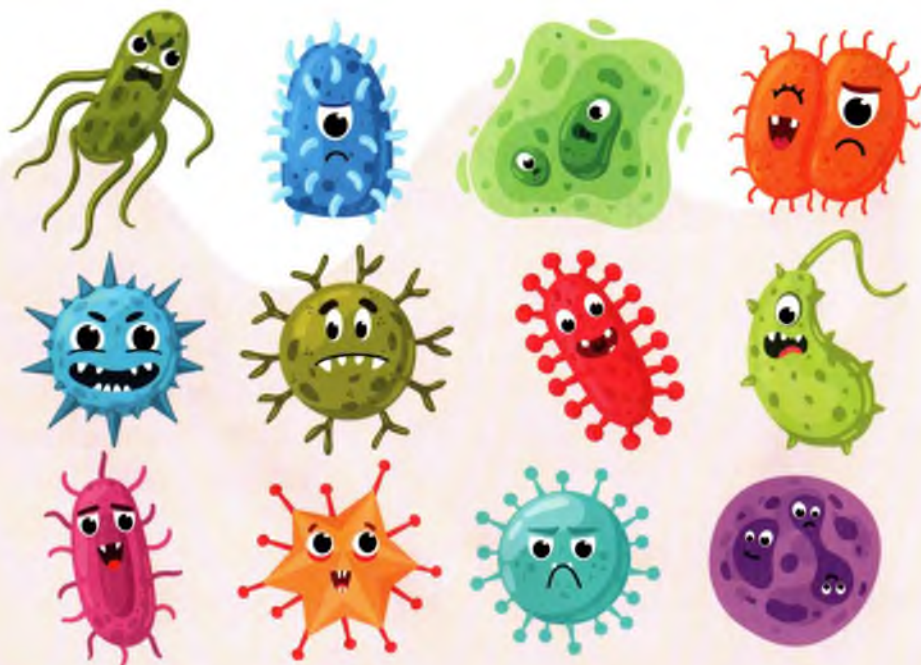

Ertak matnidan ma'nodosh so'zlarni aniqlang.
Salomat qizga ta'rif berilgan misralarni o'qing.
"Yash" sayyorasidagi tasvirlangan holatni topib o'qing.
She'riy ertakni o'z so'zlaringiz bilan gapirib bering.
Ertak mazmuni yuzasidan savollar tuzing.
Savollaringizni partadoshingizga bering.

Ertakni ifodali o'qing.

Soʻzlarning koʻzgudagi aksini oʻqing. Bu soʻzlarni birlashtiruvchi jihatlarni ayting.

podchunurimlap siqlay kstam'an
dopin pozmiraz Jidajnez soyiq

Mikrob, virus va Salomat qiz haqida ertak

Kavsar Turdiyeva

||

Yoʻqotmasdan oʻzini
Aytdi dadil soʻzini.
Mikrofon olib shu tob: –
Hamma taqvolsin niqob.
Eshik-oyna ochilsin!
Yelvizakdan qochilsin!
Tozalansin uylar ham,
Hatto koʻcha-koʻylar ham.
Qoʻllar toza yuvilsin,
Barcha mikrob quvilsin!
Viruslarni qirmoq shart,
Piyozdan siqib sharbat.
Tayyorlaymiz oʻq-qurol,
U boʻladi dorivor. –

Hamma ishga kirishdi,
Mikrob bilan kurashdi.
Buni eshitib shu tob
Razil Virus va Mikrob
Jahldan tutoqdilar,
Qahr bilan boqdilar.
Endi jangga kirishar,
Jon-jahd bilan kurashar.
Isitmani koʻtarar,
Qaqshatar va titratar.
Shodlikni aritishar,
Darmonni quritishar.
Salomatda esa bor
Oʻq-dorilar dorivor.

Separ Mikrobg uni
Bitadi Mikrob kuni.
Virus-Mikrob qirilar,
Dorilarga urilar,
Virus boshiga to'qmoq
Urar yana Sarimsoq.
Yov ishi chiqar puchga,
Bemorlar kirar kuchga!
"Endi, – deydi Salomat,
– Yaratamiz alomat
Giyohlardan damlama.
Ular to'rvamda, mana.
Yalpiz va Yerqalampir,
Na'matak va Zanjabil,
Qani ishga, odamlar,
Bemor topsin yordamlar!
Yana qalampirmunchoq
Olib keldim bir quchoq".
Ishlar qizir har joyda,
Harakat – koni foyda.
Paydo bo'la boshlanur
Bemorlar ko'zida nur.
Sayyora aholisi
Salomatdan barisi
Juda minnatdor, xursand,
Uning obro'si baland.
Barcha quvvatga to'lar,
Damlamalar kuch berar.

Mana so'nggi bemor ham,
Tuzaldi, bo'ldi bardam.
"Yash" sayyoraning ahli,
Katta-yu kichik – bari:
Salomatga der "Rahmat!"
Xursand bo'lishib behad,
Sovg'a bilan siylashar,
Ezgu tilak tilashar.
Yengildi yovuz Mikrob,
Virus ham bo'ldi xarob,
Gripp ham Tumov qochdi,
Sog'lomlikka yo'l ochdi.
"Yash" sayyorasi esa
Endi nom oldi "Yasha!"
Salomat uyga qaytar,
Sehrlil so'zlar aytar:
"Shumati, bumati, davara,
Qiyalmay, bo'lmayin ovora,
Samoni bir zumda quchayin,
Ona Yer, sen tomon uchayin!"
U uyda bo'ldi paydo,
Uzoqdan keldi sado:
"Neki "Yasha" xalqi bor,
Bari sendan minnatdor.
Qo'llab hayot farzini,
Sog'lom turmush tarzini,
Sendagi sabr, ishonch
Keltirdi bizga quvonch".

1. Salomat sayyora ahlini tuzatishda qanday yo'l tutdi?
2. Agar hamma bolalar Salomat qilgan ishlarni bajarsa, nimalar o'zgaradi?
3. Sog'lom turmush tarzi deganda nimani tushunasiz?
4. Siz nima deb o'ylaysiz, Salomat yordam bermaganida vaziyat qanday bo'lar edi?
5. Ertakdan qanday xulosa chiqardingiz?

yelvizak – qarama-qarshi eshik-deraza ochiq bo'lgan paytda yoki tor oraliqdan o'tib turadigan havo oqimi, o'tkinchi shamol

Ertakda o'qiganlaringiz asosida mikrob va virus haqida:

- 3 ta fikr ayting,
- 2 ta savol tuzing,
- 1 ta so'z bilan o'xshatish toping.

Ertakni ifodali o'qing va qofiyadosh so'zlarni aniqlang.

Ertak matnidan Salomatning aytgan gaplarini topib o'qing.

Quyidagi tushunchalarni ertakdagi voqealar mazmuni bilan bog'lang. Fikringizni izohlang.

ahillik

sarishtalik

salomatlik

virus

muruvvat

damlama

**beg'araz
yordam**

Ertakni ifodali o'qing.

**“Sog'lom turmush tarzi”
mavzusida matn tuzing.**

**Audiomatnni diqqat
bilan tinglang.
Tan sihatlik – tuman boylik**

3

1. Ertak nima haqida?
2. Ertak qahramonlariga qanday ta'rif berish mumkin?
3. Nima uchun Asadulla ko'proq tamaddi tayyorlashni so'radi?
4. Asadullaning ahdi haqida sizda qanday fikr bor?
5. Otasi nima uchun o'g'liga pul bermadi?
6. Ertakdan qanday xulosa chiqardingiz?

Berilgan gaplarni o'qing. Ulardan keyin sodir bo'lgan voqealarni so'zlab bering.

- a. Kunlardan bir kuni Asadulla maktabdan qaytayotganida tilanchini ko'rib qolibdi.
- b. Asadulla bog'da ishlayotgan bobosi bilan suhbatlashdi.
- d. Ertasi kuni onasidan ko'proq tamaddi tayyorlashni iltimos qilibdi.
- e. Otasidan pul so'ragan Asadulla bahona topa olmadi.
- f. Ziyrak, donishmand boboning taxmini to'g'ri edi.
- g. Bobo tilanchi yigitni so'roqqa tutibdi.

Ertakni qismlarga bo'lib, unga sarlavha qo'ying.
Asadullaning sifatlarini davom ettiring:

Mehribon, aqlli, jonkuyar... .

Qaysi fikr to'g'ri?

Talonchi juda nochor edi – Talonchi juda dangasa edi

Asadulla chaqqon bola edi – Asadulla mahmadona edi

Bobosi qizg'anchiq edi – Bobosi sinchkov edi

Tilanchi yigitning xususiyatlarini ochib beruvchi 3 ta savol tuzing.

Ertak mazmuniga mos maqol ayting.

Ertakni qismlarga bo'lib qayta hikoya qilib bering.
Siz salomatligingizni asrash uchun qanday ishlar qila olasiz? Fikringizni kichik matn shaklida yozing.

Muazzam Ibrohimova 1975-yilda Farg'ona viloyatining Quvasoy shahrida tavallud topgan. Bolajonlar uchun "Oqtoshlik shumtakalarning Yangi Zilopiyadagi sarguzashtlari", "Ikki do'st", "Sumalakxo'r samolyot" kabi kitoblari nashr etilgan.

Chuchvarachi chumchuq xola

Muazzam Ibrohimova

Bahor kelib chor atroflar
Ko'z quvnatib yashnadi.
Chuchvarachi chumchuq
xola
O'z ishini boshladi.

Erta tongdan erinmasdan
Giyoh terdi o'tloqda.
Charchasa ham, churq
etmasdan
Obdon yuvdi buloqda.

Surpa yozib, xamir qordi
Bo'lib rosa ovora.
Ta'mi shirin chuchvaraga
To'lib ketdi tog'ora...

– Kelib qoling, hoy, yeb
qoling
Ko'klamoyning oshidan.
Sizga atay terib keldim
Qir, adirlar qoshidan.

Yalpiz chiqdi, ariqlarning
Roshlarini cho'qisam,
Ming bir dardga shifo ekan,
Kitoblardan o'qisam.

Jag'-jag' qonni tozalasa,
Yordam berar ismaloq.
Ehhe, qancha quvvat
bo'lar
Quyonguloq otquloq.

Barchasini sanar bo'lsam,
Sovib qolar chuchvaram.
Qani, keling, bugun tekin,
Bo'shab qolsin tog'oram.

Ayiqpolvon, birpasgina
Yemay turgin asalni,
Bu giyohlar asalday zo'r!
Davolaydi kasalni.

Bo'ri tog'a, o'tib ketmang
Mazasini bilmasdan.
Tulkibonu, chuchvara yeng,
Chumchuqxo'rlik qilmasdan.

Qoplon aka, yotibsizmi
Qarab quruq suyakka?
Ikki kosa chuchvara yeb,
Kuch qo'shing-da, bilakka.

Xolamizning oshxonasi
O'rmonimiz yonida.
Uch-to'rt to'nka o'rindiqdir,
Maysa unar polida.

Joy yetmagan yerga qo'ndi,
Kim daraxtning uchiga.
Ishonmasdi ahli o'rmon
Chuchvaraning kuchiga.

Yeb bo'lishgach, maza qilib
Qoshiqlarni yalashdi.
Yuqi qolgan tog'orani
Olmaxonlar talashdi.

Mo'jiza ko'p kuttirmadi,
Qoyil qoldi barchasi.
Ko'p dardlardan xalos bo'ldi
Kasallarning qanchasi.

Shundan buyon qish tugamay
Taqillasa tomoqlar,
Chuchvaraxo'r jonivorlar
Terib kelar giyohlar.

Tulkixon der:
– Avval buni
Toza yuvib olamiz.
Horib-charchab qolmasin-da,
Chuchvarachi xolamiz!

1. She'r kimning nomidan aytilgan?
2. Chumchuq xola bahor kelishi bilan qanday ishlarni bajaradi?
3. She'rda qaysi jonivorlar tilga olingan?
4. Giyohlar haqida qanday ma'lumotga egasiz?
5. Nima uchun jonivorlar ko'p dardlardan xalos bo'ldi?
6. She'rdagi chumchuq xola obrazi kimga qiyoslangan? Jonivorlar-chi?
7. *"Mo'jiza ko'p kuttirmadi,
Qoyil qoldi barchasi"*, deganda shoira qanday mo'jizani nazarda tutgan?

Chumchuq xolaning chuchvara tayyorlash jarayoni aks etgan misralarni o'qing.
Chumchuq xolaning murojaati aks etgan to'rtliklarni o'qing.
Guyohlarning foydasi keltirilgan satrlarni o'qing.

Rasmlardan she'rda aytilgan giyohlarni toping.

Yalpizning ming dardga davo ekanligini bilmidingiz? Yalpiz yurak faoliyatini yaxshilashi, tez-tez urishining oldini olishi, qon aylanishini me'yorga keltirishi va terlatish xususiyatlari zamonlar sinovidan o'tgan. Undan shamollashda va isitmani tushirishda foydalanilgan. Yalpizning yallig'lanishiga qarshi malhamligi ma'lum.

Shifrlangan so'zlarni toping.

1	s	i	j	q
2	t	a	y	u
3	g'	n	r	o
4	l	p	m	z
	A	B	C	D

1. C3, B3, A1, B1, B4, D1
2. D2, A3, D4, D3, A1, D2, D4
3. B4, A4, C1, B3, A1, D2, D4
4. C4, B3, A2, C4, B3, A2

Siz yana qanday ko'katlarni bilasiz?

She'rni ifodali o'qing. She'rda berilgan giyohlar haqida ma'lumot to'plang.

III bo'lim.

Oila – tarbiya o'chog'i

**Rasmni kuzating.
Kattalarga
ko'rsatilayotgan
hurmat va
ehtiyom haqida
3 ta fikr bildiring.**

Qari bilganni pari bilmas

O'zbek xalq ertagi

Qadim zamonda, Sharq tomonda aytgani aytdan, degani degan zolim podshoh o'tgan ekan. U boylik, mol-u dunyo uchun hech narsadan tap tortmas ekan. Uning boyligi, hech yerga sig'mas, biroq podshoh uni sarflash o'rniga to'plaganini to'plagan ekan.

Podshoh o'ylab-o'ylab qariyalar ishlamaydi, ulardan foyda yo'q, hammasini shahardan haydash kerak, degan qarorga kelibdi.

Kunlarning birida u shunday farmon chiqaribdi: "Qo'l ostimdagi har bir tirik jon yetmish yoshgacha tinmay mehnat qilishi kerak. Kimki yetmishdan oshsa, ishga yaroqsiz sanaladi. Uning tirik yurishidan foyda yo'q. Shuning uchun bundaylarning yaqin kishisi tog'ga olib chiqib tashlab kelsin. Kimki bu farmonga amal qilmasa, boshi o'limda, moli talonda!"

Ko'p o'tmay, bu podshohlikda qari kishilar qolmabdi. Shu mamlakatda bir yigit bo'lib, uning xotini, bola-chaqasi

va keksayib qolgan otasi bor ekan. Chol yetmish yoshga to'lgan kuni podshoh yasovullari kirib, yigitdan otasini yo'qotib kelishni talab qilishibdi.

Yigit otasi uchun el-u yurtga osh beribdi va otasini yelkalab, tog'ga chiqa boshlabdi. Tog'ning tepasida supaga o'xshash bir yassi tosh bo'lib, hamma shu yerga kelganda dam olar ekan. Yigit ham o'sha yerga yetib kelibdi. Otasi uning orqasida turib qah-qah otib kulib yuboribdi.

– Ota, – debdi yigit yig'lab, – men sizni to'y-tomoshaga emas, zolim zulmi tufayli o'limga olib ketyapman. Siz yig'lash o'rniga kulasiz! Buning sababi nima?

– Ey o'g'lim, – debdi chol, – bu dunyoda yaxshilik ham, yomonlik ham qaytar ekan. Bir zamonlar men ham ojiz, notavon bechora otamni ko'tarib olib ketayotganda, xuddi shu yerga kelganda dam olgan edim. Meni sen o'limga olib borsang, seni ham kun kelib o'g'ling olib boradi, shunga ham yig'layapman, ham kulyapman!

Bu gap yigitga qattiq ta'sir qilibdi va u yig'lab bunday debdi:

– Agar meni qiynoqqa solsalar ham, zindonga tashlasalar ham mayli. Sizni men tog'da tashlab ketmayman. Bu zolimgayam bir kun o'lim bordir!

Yigit kechasi otasini uyiga qaytarib olib kelibdi. Tom tepasidagi xashaklar orasiga birov ko'rmaydigan qilib joy qilib beribdi. Chol kunduzlari kapadan chiqmay yotar, kechalari hovliga tushib, bolalari bilan suhbatlashar ekan. Shu ahvolda kunlar, oylar, yillar o'ta boshlabdi...

yasovul – podshoh xizmatchilari

kapa – vaqtincha yashash uchun daraxt shox-shabballari bilan o'rab quriladigan xona, chayla

1. Ertakni o'qish davomida podshohning qanday xislatlarini ko'rdingiz? U sizningcha, qanday odam?
2. Podshohning farmoni to'g'ri bo'ldimi? Javobingizni izohlang.
3. Ayting-chi, yigit o'z qarorini o'zgartirishiga nima sabab bo'ldi?
4. Ertakni davom ettirilsa, qanday yakun topadi deb o'ylaysiz?
5. Nima uchun yoshi ulug'larimiz ko'p narsani biladi deb o'ylaysiz?
6. Ertakdagi asosiy g'oya nima ekanligini ayting.

Ertakning davomini tinglang va siz aytgan ertak yakuni bilan taqqoslang.

Qari bilganni pari bilmas

4

Juftlikda ishlang.

“To‘g‘ri va noto‘g‘ri” mashqi

Fikrlar mazmuni	To‘g‘ri / Noto‘g‘ri
Sharq tomonda aytgani aytgan, degani degan zolim podshoh o‘tgan ekan.	
Mamlakatda qurg‘oqchilik boshlanibdi. Suv tanqisligidan ekinlar quribdi, tashnalikdan odamlar, hayvonlar qirila boshlabdi.	
Podshoh qanchadan qancha dono kishilarni qirib yuborganiga afsuslanmabdi.	
O‘g‘li bitta qush, bitta kapalak tutib kelib, ularning oyog‘iga ip bog‘lab, qo‘yib yuboribdi-da, orqasidan boribdi.	
“Mamlakatimizda hech kim qarilarga ozor bermasin, ularni izzat va hurmat bilan asrasinlar!” deb farmon beribdi podshoh.	
Hasharchilar tog‘- u toshlarni qo‘porib, soy qazib, suvni shaharga olib kelibdilar. Qanchadan qancha yerlar ekinzor bo‘libdi.	

Ertakdagi voqealarga mos reja tuzing. Tuzgan rejangiz asosida ertakni qayta hikoya qilib bering.

Ertak mazmuniga mos maqol va hikmatli so‘zlardan ayting.

Ertakni o‘qing va mazmunini so‘zlab bering. Oilangizda qariyalarga ko‘rsatilayotgan e‘tibor haqida kichik hikoya yozing.

Latif Mahmudov 1933-yilning 1-iyul kuni Toshkent shahar Mirobod mahallasida tavallud topgan.

Yozuvchining ijodiy faoliyati 1956-yildan boshlangan bo'lib, u asosan, bolalar va o'smirlar uchun hikoya, qissa, pyesa hamda kinossenariylar yaratdi. Shu kungacha adibning o'ttizdan ortiq kitoblari nashr etilgan.

Latif Mahmudov 2000-yilda "Sog'lom avlod uchun" ordeni bilan taqdirlangan.

Nok

Latif Mahmudov

Bu yerga kelganimizga uch-to'rt oy bo'ldi. Men ham, oyim ham, dadam ham yangi uyga, qo'ni-qo'shnilarga allaqachon o'rganib ketdik. Buvim esa xuddi biror narsasini yo'qotgandek xayol surib qolar, turib-turib eski hovlini qo'msab qoladi:

– Eski mahallaga bir borib kelsak-chi, a?

Bu gap menga yoqmaydi.

– Qiziqsiz-a, buvi, – deyman, – eski mahalla qoldimi?

Shunda buvim birdan bo'shashib:

– Eshikning oldidagi nok turganmikan? – deydi.

Buvimga hayronman. Ko'chayotganimizda boshqa narsalar qolib nokka achingan. Men-ku, nokni eslasam yuragim g'ash bo'ladi. Kesilib ketsin deb yuraman.

Buvimning xomushligi bahona bo'ldi-yu, kiyindim. Buvimning oldiga kirib:

– Qani, yuring, – dedim.

Shu tobda bechora buvim yosh boladek quvonib ketdi. Mana, ikkimiz avtobusda eski mahallaga ketyapmiz. Buvim oynadan bosh chiqardilar, ilhaq bo'lib nimanidir qidirdilar. Men esa qani edi, nok kesilib to'nka-po'nkasini ham buldozer qo'porib tashlagan bo'lsa, deb boryapman.

Bunday deyishimning sababi bor.

Ayni nok pishig'i. Ertaga tomosha degan kuni allavaqtgacha uxlayolmay yulduzlarga qarab yotdim. Tongga yaqin ko'zim ilingan ekan, peshonamga tushgan allaqanday mushtdan dodlab o'rnimdan turib ketdim. Qarasam, yostig'imning ustida bir dona nok dumalab yotibdi. Eng yomoni, hash-pash deguncha chap ko'zim ko'karib, qovoqlarim shishib chiqdi. Bunaqa bashara bilan ko'chaga ham chiqib bo'lmas edi.

O'sha kuni hech qayoqqa bormay, alamimdan dumalab yotdim. Keyin chidayolmay, devorga chiqdim-u, kattakon bir shoxini arralab tashladim. O'sha kuni dadamning koyiganini hisobga olmaganda butunlay alamimdan chiqqan edim.

Avtobusdan tushdik. Jin ko'chalardan, paxsa devorlardan nom-nishon qolmagan. Qator-qator yangi uylar, ba'zilari ikkinchi-uchinchi qavatgacha ko'tarilgan. Tumshug'i havoga sanchilgan ko'tarma kranlar taqataq to'xtagan, hamma ovqatdan so'ng nokning quyuq soyasida hordiq chiqarardi.

Biz ham buvim bilan bir chekkada o'tirib dam oldik. Ishchilardan biri shipillab nokning ustiga chiqib silkitgan edi, nok duv etib to'kildi. Qiy-chuv, kulgi bilan qizlar nokni

terib o'rtaga qo'yishdi. Men ham oldimga tushganlarini cho'ntakka urdim. Nok qoqqan kishi pastga qarab:

– Bo'ldimi? – dedi.

– Ha, – chuvirlashishdi qizlar. – Ertagaga ham qolsin.

U ohista tusha boshladi va xuddi men kesib tashlagan joyga kelganda, nazarimda, beixtiyor to'xtagandek bo'ldi. Men o'zimni allanechuk sezdim.

Buvimga bildirmay sekin nokka qaradim. O'zim ham eng chiroyli shoxini olib tashlagan ekanman. Shu tobda nok bir qanoti singan burgutni eslatdi!

– Buvi, – dedim nok chaynab, – nega shu nokni yaxshi ko'rasiz-a?

Buvim esa hadeganda javob bermadi.

– Buni, – dedi nihoyat xayol bilan, – buni rahmatli buvang ekan. Odamlarga ekan. Ana shu tagida o'tirgan odamlarga ekan, bolam!

Azim tup nok esa jaziramadan odamlarni bag'riga chorlab, go'yo buvimning gaplarini tasdiqlagandek, tepamizda sirli shovullar edi.

1. Ayting-chi, nima uchun hikoya qahramonining buvisi eski hovliga borishni istadi?
2. Nima sababdan nok daraxti bir qanoti singan burgutni eslatdi?
3. Sizningcha, hikoyada qanday g'oya ifodalangan?
4. Nima uchun bola va uning ota-onasi yangi hovliga tez o'rganib olishdi deb o'ylaysiz?
5. Hikoyaning qaysi joyiga o'zgartirish kiritgan bo'lar edingiz?
6. Hikoyadan qanday xulosa chiqardingiz?

qo'msamoq – sog'inib, uni ko'rishni istamoq
ilhaq – umidvorlik bilan kutuvchi, mushtoq
jin ko'cha – kishi nazari tushmaydigan tor ko'cha

“Savollar gulshani” mashqi. Quyidagi iboralardan foydalanib, hikoya asosida uchta savol tuzing.

1. Nima uchun...?
2. Agar ... bo'lsa, nima bo'ladi?
3. Tasavvur qilaylik...?

Hikoyadan “Oila – tarbiya o'chog'i” maqolining mazmuniga mos keladigan joylarini topib o'qing.

Bo'g'inlarni o'z o'rniga qo'yib, maqollarni o'qing.

1. riQasi bor ninguy riza bor.
2. risiQa bor ninguy ripasi bor,
riPasi bor ninguy ribasi bor.

Hikoyani gapirib bering va mazmunini aks ettiruvchi rasm chizing.

O'zbekiston xalq yozuvchisi O'tkir Hoshimov Toshkentning Do'mbirobd dahasida 1941-yilning 5-avgustida tavallud topgan. Adibning jami nashr etilgan asarlari ellikdan ortiq bo'lib, ularning umumiy adadi qariyb ikki milliondan oshadi. O'tkir Hoshimovga samarali ijodiy mehnati uchun "O'zbekiston xalq yozuvchisi" faxriy unvoni berilgan. Yozuvchi "Mehnat shuhrati", "Buyuk xizmatlari uchun" ordenlari bilan mukofotlangan.

Qoziq

O'tkir Hoshimov

Tengqur bolalar bilan jiydazorda mol boqardik. Adashmasam, o'shanda beshinchi sinfda o'qirdim. Jiydazorda o't ko'p. Bekinmachoq o'ynashga ham qulay joy. Faqat kun botar-botmas, har kim o'z molini yetaklab, uyiga jo'nar, jiydazorda ajina bor, yolg'iz yursang, og'zingni qiyshaytirib ketadi, degan vahima gaplar yurardi. Mening sigirim yuvosh bo'lsa ham, bir aybi bor. Nuqul qozig'ini sug'urib daydib ketardi. Bilasiz, qozig yog'ochdan yasaladi. Har kuni qoqavergandan keyin boshi yediriladi, sinadi. Qarabsizki, boshqa qozig yasash kerak...

Shunday kunlarning birida temir qozig topib oldim. Boshida halqasi ham, hatto uzilib qolgan bir-ikki qarich arqoni ham bor. O'rtoqlarimdan "Kimning qozig'i?" – deb

so'rasam, egasi chiqmadi. Sevinib ketdim. Sigirimni yangi qoziqqa bog'lab qo'ydim. Endiyam sug'urib ko'rsin-chi! O'sha kuni emas-ku, ertasiga g'alati ish bo'ldi. Kechasi endi uxlagan ekanman, oyim: "Adang chaqiryaptilar, turarkansan", – deb qoldi. Hayron bo'lib ayvonga chiqsam, otam qovog'ini uyib o'tiribdi. Qo'lida o'sha temir qoziq.

– Qayoqdan olding buni? – dedi tahdid bilan. Otamdan qattiq hayiqardik. Qo'rqib ketdim.

– Topib oldim.

– Qayerdan?

– Jiydazordan.

– Qaysi jiydaning tagidan?

– Qiyshiq jiydaning.

– Jiydaning to'g'risi bo'lmaydi. Qaysi birining tagidan?

Ko'rsang, taniysanmi o'sha jiydani?

– Taniyman, – dedim qo'rqa-pisa.

Otam qo'limga qoziqni tutqazdi.

– Xuddi o'sha jiydaning tagiga tashlab kelasan.

Yuragim orqamga tortib ketdi. Jiydazorda ajina borligi esimga tushib, talmovsirab qoldim. Ayvon burchagida turgan oyim yalindi:

– Tashlab keladi, adasi, tong otsin, albatta, tashlab keladi.

– Sen aralashma! – dedi otam e'tirozga o'rin qoldirmaydigan ohangda.

Uyg'onib, ichkaridan chiqqan akam hammasini tushundi, shekilli, nimchasini kiya boshlagan edi, otam jerkib berdi:

– Sen qayoqqa?
 – Birga borib kelamiz.
 – Yo'q! – dedi otam shiddat bilan. – O'zi topganmi, o'zi oborib qo'yadi.

Kuz. Salqin tushib qolgan. G'ira-shira ko'roydin... Qo'limda muzdek temir qoziq bilan yo'lga tushdim. Jiydazor-ku, uzoq emas. Ammo unga yetguncha Darxon arig'i ustidagi ko'hna ko'prikdan o'tish kerak. Odam yolg'iz qolsa, kunduzi ham qo'rqadigan qing'ir-qiyshiq jiyda chakalakzori orasiga kirish kerak. Aksiga olib yaramas qoziqni Qonqus anhuri bo'yidagi daraxt tagidan topganman...

Salqin havodanmi, qo'rquvdanmi oyog'im qaltirab ko'prikdan o'tdim. G'ira-shira ko'roydinda sirli sukunat cho'kkan jiydazorga kirdim. Nazarimda, har bir daraxt orqasida nimadir berkinib turgandek edi. Qayerdadir boyqush "huv-huv"ladi... Rostini aytsam, Qonqus bo'yigacha bormadim. Qo'limdagi qoziqni kuchim boricha uloqtirib, orqaga qarab yugurdim.

Oyim bilan akam ko'chaga chiqib kutib turishgan ekan...

Labimga uchuq toshib, bir-ikki kun achishib yurganini hisobga olmaganda, hech nima bo'lmadi... faqat oradan bir oycha o'tgach, otam shu masalaga qaytib, bir gap aytdi:

– Sen topib olgan qoziqqa bog'langan sigir arqonini uzib, adashib ketgan bo'lsa, yoki birov o'g'irlagan bo'lsa-da, qoziq sening uyingdan chiqsa, egasi seni o'g'ri gumon qilsa, nima bo'ladi?

1. Hikoya kimning tilidan aytilgan?
2. Hikoyani o'qish jarayonida ko'z oldingizda qanday voqea gavdalandi?
3. Hikoya qahramonlari haqida nima deya olasiz?
4. Otaning qilgan ishiga siz qanday munosabat bildirasiz?
5. Hikoyani nega shu bo'limda berilgan deb o'ylaysiz?
6. Hikoyadan qanday ibrat oldingiz?

qoziq – yerga qoqish uchun mo'ljallangan uchi o'tkir yog'och yoki temir
talmovsiramoq – dovdiramoq, o'zini yo'qotib qo'ymoq

Hikoyani qismlarga bo'ling. Har bir qismi uchun sarlavha qo'ying.

Maqollarning oynadagi aksini o'qing va hikoyaga bog'lab, mazmunini aytib bering.

1. .ininsplid – sto ,slip ininsplid Bots ko'rganid ota – bidanini.
2. .otapola – bir pod' .
3. .nod'pod – irid – pod'pod. Biri – pod'pod. .otapola – onsi-irid.

Hikoyani o'qing. Shaxsini o'zgartirib, qayta hikoya qilib bering.

Hamza Imomberdiyev 1954-yil 21-dekabrda qo'shni Qozog'iston Respublikasining Chimkent viloyatiga qarashli Suzoq qishlog'ida dehqon oilasida tug'ildi. Shoir uzoq yillar "Tong yulduzi" gazetasining adabiyot bo'limini boshqardi, "Cho'lpon" bolalar nashriyotida umrining so'nggi damlarigacha muharrir vazifasida xizmat qildi.

Uning "Quvnoqlar quvonchi", "G'aroyib pufak", "Shokoladxo'rlar", "Kulgi shaharchasi" singari o'ndan ortiq kitoblari nashr etilgan.

So'zlardagi harflarni kattalashib borish tartibida o'qing.

A_{salom}tl_{ki} – ut_nma o_{iy}k_{bl}.

Ukam

Hamza Imomberdiyev

Boya kelib "Tez yordam"
Ukamni olib ketdi.
To'xtamasdan, damo-dam
Signalin chalib ketdi.

Orqasidan termilib
Qoldim, ko'nglim buzildi.

Ushbu damda ukamning
Qadri juda sezildi.

Tushunolmay qoldim men –
Bilmam, nima bo'lyapti?
Ko'zim ham o'z-o'zidan
Jiq-jiq yoshga to'lyapti.

Ukajonim, sog'ayib,
Tezroq qaytgin yonimga.
Bundan keyin yashayman
Qarab sening ra'yingga.

O'yinchoqning hammasi
Senga bo'lsin, ola qol.
Mayli, simi uzilsin,
Rubobni ham chala qol.

Kerak bo'lsa, bog'chaga
Chiqmay senga qarayman.
Kichikmasman, har qalay,
Ovutishga yarayman.

Ne xohishing bor bo'lsa,
Bajaraman, aytsang bas.
Ukajonim, sog'ayib
Tezroq uyga qaytsang bas.

1. Qahramonimizning ukasini qayerga olib ketishdi?
2. She'rdagi "ko'nglim buzildi" iborasini qanday izohlaysiz?
3. Qahramonimiz ukasi sog'ayib qaytishi uchun nimalarga tayyor?
4. She'rdan qahramonning taxminiy yoshini topa olasizmi? U necha yoshda?
5. Sizning uka-singillaringizga munosabatingiz qanday?

ra'y – xohish

**She'rni ifodali o'qing.
She'r mazmuniga mos hikoya tuzing.
Aka-ukalarga ta'rif bering. Inson salomatligi
haqida o'z fikrlaringizni bayon qiling.**

**Partadoshingizga kayfiyatini
ko'tara oladigan 3 ta tilak ayting.**

**She'rni ifodali o'qing. Hikoya mazmuniga mos
maqol yozing. Oila a'zolaringizga 3 tilak yozing.**

Habibulla Qodiriy – shoir va yozuvchi, o‘zbek adabiyotida roman janri asoschisi Abdulla Qodiriyning o‘g‘li bo‘lib, 1919-yil Toshkent shahrida tug‘ilgan. Habibullo Qodiriyning “Nilufar” hikoyalar to‘plami, “Otam haqida” nomli xotiralar kitobi chop etilgan.

“Tarbiya” haqida 3 ta fikr ayting va 2 ta savol tuzing. Tarbiya so‘ziga ma’nodosh so‘zni toping.

Tarbiya

Habibullo Qodiriy

Dadam – Abdulla Qodiriy bizni xoh oilada, xoh tashqarida bo‘lsin, zimdan kuzatib turar edilar, lekin sira quruq nasihatgo‘ylik qilmas, yo‘rig‘i bilan ikki og‘iz ma’noli gap aytar, shuning o‘zi bizga “ham oshlik”, “ham nonlik” bo‘lar edi...

– Ada, menga kitob olishga pul kerak.

– Xo‘p, qancha?

– ...

– Yaxshi, – derdilar va so‘raganimni berardilar. Biroq pulni osongina olib ketdi, deb o‘ylaysizmi? Hech ham. Kechga tomon chaqirib so‘rardilar:

– Qolgan pul qani?

Dadam menga faqat muzqaymoqqa ruxsat etardilar, qolganini qaytarib olardilar. Maktabga ketishimda ham pulni juda o'lgovli, tramvayga va bir-ikki stakan suvga loyiq berardilar. Peshinlik ovqatni-ku, uydan jildimga solib olishimga buyurardilar. U kishining bizga nisbatan bunchalik qattiqqo'l bo'lishlaridan bibim goho ranjirdilar.

– Juda bolaga mehring qattiq, Abdulla...

– Gap qattqlikda emas, oyi, pulga o'rgatmaslikda, pul bolani buzadi... – der edilar jiddiy va o'z "qoida"lariga amal qilishda davom etaverardilar.

U kishi kiyim-kechak vajidan ham bizni ortiqcha siylamas, el-yurt qatori kiyintirar edilar. Bir vaqt, hali tevaragimizda rasm bo'lmagan choqda, men velosiped havas qilib qoldim. Tabiiyki, velosiped oldirishga bibimni vosita qildim. Shunda dadam dedilar:

– Velosiped olib berishga aqcham bor, lekin olib bermayman...

– Nega, bolam?

– Ayting-chi oyi, yon-verimizda kimning bolasi velosiped minayotir?

– Birov bilan nima ishing bor?

– Tushunmaysiz... Ko'pchilik bilan barobar borish kerak. Habibulla velosiped minsa, boshqa bolalarning ko'ngli o'ksiydi, qo'shnilar uyida janjal bo'ladi, ular siz-mendan ranjiydilar.

U kishi bizni kino, teatr, sayil-tomoshalarga ham hisobli yuborar va albatta, kimlar bilan ketayotganimizni, ularning qanday shaxsligini aniqlar edilar...

Men xotira yozayotirman. Ehtimol, dadamning bu xil oila tarbiyasi borasidagi aqidalari hozirgi kunimizga xiyol yopishib tushmas. Men u vaqtlarda dadamning biz bolalarga nisbatan bunchalik qattiqqo'l bo'lishlaridan, ehtimol, xafa bo'lgandirman ham. Biroq hozir u kishining xislatlariga faqat rahmat aytaman.

1. Hikoya kim haqida va kimning tilidan aytilgan?
2. Hikoyada Abdulla Qodiriy haqida qanday ma'lumotlar yoritilgan?
3. Siz hikoya qahramoniga qanday ta'rif bergan bo'lardingiz?
4. Hikoyada qanday g'oya ifodalangan?
5. Siz otaning qilgan ishini qanday baholaysiz? Nima uchun?
6. Hayotiy hikoyadan qanday xulosa chiqarish mumkin?

jild – ilgari vaqtlarda maktab bolalar portfeli o'rnida ishlatiladigan xalta

bibi – buvi

xiyol – ozgina, biroz

aqida – e'tiqod, ishonch

Hikoya matnida ajratilgan so'zlarni o'qing va mazmunini izohlang.

Maqollarni o'qing va mazmunini hikoyaga bog'lang.

1. Ota g'ayratli bo'lsa, Bola ibratli bo'lar.
2. Suv bilan ekin o'sar, Tarbiya bilan – odam.

Hikoyada berilgan quyidagi gaplarga qanday munosabat bildiradi olasiz?

Gap qattqlikda emas oyi, pulga o'rgatmaslikda, pul bolani buzadi...

Habibulla velosiped minsa, boshqa bolalarning ko'ngli o'ksiydi, qo'shnilar uyida janjal bo'ladi, ular siz-u mendan ranjiydilar.

Hikoyani o'qing va gapirib bering. Hikoyani oila davrasida muhokama qiling. Oila a'zolaringizning hikoya mazmuni haqidagi fikrlarini yozing.

Ona haqida 3 ta fikr ayting, 2 ta savol tuzing, 1 ta soʻz bilan oʻxshatish toping.

Taniqli bolalar shoiri, Oʻzbekistonda xizmat koʻrsatgan xalq taʼlimi aʼlochisi Obid Rasul oʻz ijodiy faoliyatini jajji oʻgʻil-qizlarimiz uchun quvnoq sheʼrlar yozishga bagʻishlagan. Uning “Koʻk chakmonli yigitcha”, “Olmazor”, “Quvnoq bolalar”, “Asal amaki”, “Sadaf tishli amaki”, “Chashma”, “Keling bizning polizga” singari talaygina kitoblari bosib chiqarilgan.

Obid Rasul uzoq yillar davomida maktabda oʻqituvchi boʻlib ishlaganligi uchun ham bolalarning feʼl-atvorini juda yaxshi bilardi.

Ona

(Alisher Navoiyning onasi – Ma’suma begimga)

Ona – eng ulugʻ zot,
Bagʻri – keng dunyo.
U bilan yechilar
Koʻplab muammo!

U dono sarbondir
Umr yoʻlida.
Ne-ne buyuk zotlar
Oʻsgan yoʻlida.

Kiprigida asrab
Jon parchasini,
Lang ochgan olamning
Darichasini.

– Navoiydek buyuk,
Daho berib – siz,
Avlodlarni abad
Xushnud qilibsiz.

Yemakni o'rgatgan,
So'zni – kalomni,
Odob ila axloq
Va assalomni.

Besh yarim asrkim
Alisher – tirik.
O'qir xalq merosin
Qoqmasdan kiprik.

O'rgatgan zukkolik,
Rostlik, poklikni.
Shirin suxanlig-u
Chin o'rtoqlikni.

Halollik – ma'rifat,
Do'stlik – adolat,
Bosh mavzu shoirda
Vijdon – diyonat.

Alisher onasi –
Ma'suma – begim!
Sizdek ulug' zotga
Keldi so'z degim.

Uning umri quyosh
Umridek uzun.
Siz ham, begim, borsiz
Har dilda bugun.

1. She'r kim haqida ekan?
2. She'rda onaga qanday ta'rif berilgan?
3. Siz onangizga qanday ta'rif bergan bo'lardingiz?
4. She'rda ona tarbiyasi haqida nimalar deyilgan?
5. Nima deb o'ylaysiz,
“Siz ham, begim, borsiz
Har dilda bugun” misrasining ma'nosi qanday?

Har bir qatorga ona so'ziga bittadan yangi so'z qo'shib, gap tuzing.

daho – ziyraklik, zakovat
begim – bekning onasi yoki ular haqida gapirilganda ishlatiladi

Maqollarni o'qing va mazmunini izohlang.

Ona – , bola – .

Bola – bo'lsa, ona – .

Onangni – bilsang, otangni bil.

She'rni ifodali o'qing. Fikrni davom ettiring: “Ona borki...”

Ortiqcha so'zni toping.

qo'zichoq

uloqcha

bo'taloq

kaklik

kerak

ko'mak

kaklik

kaklik

burgut

kurka

to'ti

Ona kaklik

Azim Suyun

Hayot – murakkab. Unda umr kechirish o'z-o'zidan bo'lmaydi. Ammo qiyinchilik, og'irchilikdan, xatarlardan qo'rqavermaslik kerak. Inson aql, tafakkur chirog'i har qanday zulmatni yoritishga qodir, yo'lingizdagi ko'ringan-ko'rinmagan to'siqlarni, g'ovlarni surib tashlashda sobit.

Insonni qo'yib turaylik, tabiatdagi har bir jonzot ham tiriklik uchun kurashib yashaydi.

Kaklik – sodda qush. Lekin uning sodda bo'lib qolishga haqqi yo'q.

Irg'ayli darasining qir-adirlarida mol boqib yurgan kezzarim bunga o'zim guvoh bo'lganman.

May oyining o'rtalarida ona kaklik tuxum bosib yotganiga duch keldim. Uning uyasi bir tup shuvoq ostida edi. Bolalik ekan-da, uni tutmoqchi bo'ldim. Unga qarab yo'nalдим. Ona kaklik noxushlikni tez payqadi. Birdan uyasidan otilib chiqdi va pastga – qiyalik bo'ylab

dumalay ketdi. Ha, u aynan dumalab borardi. Orqasidan quva boshladim, yetay deganimda dumalashni tezlatdi. Quvaverdim. Yana yetay-yetay dedim. U yana tezladi. Quvib-quvib, daraning ichiga tushib qoldim. Va shunda ona kaklik dumalashdan lahzada turdi-da, uch-to'rt qadamcha yugurgiladi-yu, uchib ketdi.

Ko'rdingizmi, sodda qush deganimiz, ona kaklik menday bir aqlli cho'pon bolani qanday chalg'itib, tuxumlarini, bo'lajak jo'ja-bolalarini asrab qoldi. U ayyormidi, yo'q, degim keladi bugun, ona kaklik aqlli, oqila edi.

Men o'shanda, tag'in ortimga qaytib, uning tuxumlarini olib ketishim mumkin edi. Ammo, birinchidan, uyadan ko'p uzoqlab ketgan edim. Ikkinchidan, tuxumlarni olib nima ham qilardim. Mol boqib yursam, mol boqish oson emas. Qolaversa, birorta kurk tovuq tayyor emaski, tuxumlarni bostirsam, jo'ja ochtirsam. Uchinchidan, otamning o'giti yodimda edi: "Qush uyasini buzma, tuxumlarini sindirma, polaponlariga ozor yetkazma, hatto ilon bolasini ham o'ldirma!"

Men podalar o'tlab yurgan sayhonlik sari ketdim.

irg'ay – yog'ochi qattiq, po'sti qizg'ish buta
shuvoq – mayda oqish bargli, ko'p yillik o'simlik
dara – tog' oralig'idagi yo'l, jarlik

1. Hikoya kimning nomidan yozilgan?
2. Hikoya qahramonlariga qanday ta'rif berasiz?
3. Ayting-chi, kaklik o'z uyasi oldidan qochmaganida voqea qanday davom etar edi?
4. Nima deb o'ylaysiz, kaklik nega sodda qush deb ta'riflangan?
5. Bola o'zini aqlli deb aytganiga sabab nima?

Hikoyani qismlarga bo'ling.

1. Kaklikka berilgan ta'rifni hikoyadan topib o'qing.
2. Turli xil vaziyatlarda qanday yo'l tutish kerakligi haqidagi gaplarni o'qing.
3. Hikoyadan uning asosiy g'oyasi ochib berilgan qismini topib o'qing.

Hikoyani qismlarga bo'lib, gapirib bering.
Hikoyada ta'riflangan tabiat manzarasini chizing.

MUNDARIJA

I bo'lim. Men va tabiat

1-mavzu	Qanday go'zal bu olam.....	4
2-mavzu	Arining qasosi	7
3-mavzu	Arining qasosi	10
4-mavzu	Do'stlar sayohati	14
5-mavzu	Chaqmoq	18
6-mavzu	Mimoza	21
7-mavzu	Chumoli va bug'doy donasi	24
8-mavzu	Qushlar qanday inlarda yashaydi?	27
9-mavzu	Suvda xotira bor	31

II bo'lim. Salomatlik – tuman boylik

10-mavzu	Tutun zahri	36
11-mavzu	Mikrob, virus va Salomat qiz	39
12-mavzu	Mikrob, virus va Salomat qiz	43
13-mavzu	Tan sihatlik – tuman boylik	47
14-mavzu	Chuchvarachi chumchuq xola	49

III bo'lim. Oila – tarbiya o'chog'i

15-mavzu	Qari bilganni pari bilmas	54
16-mavzu	Nok	58
17-mavzu	Temir qoziq	62
18-mavzu	Ukam	66
19-mavzu	Tarbiya	69
20-mavzu	Ona	73
21-mavzu	Ona kaklik	76

Aydarova Umida Baxtyarovna
Azizova Nodira Kudratullayevna

O'qish savodxonligi

4-sinf

III qism

Umumiy o'rta ta'lim maktablari
uchun darslik

“Novda Edutainment”

Toshkent – 2023

Muharrir	<i>M. Nishonboyeva</i>
Badiiy muharrir	<i>A. Sobitov</i>
Musahhih	<i>X. Serobov</i>
Rassomlar:	<i>V. Frolov, R. Ismailova, T. Daminov</i>
Kompyuterda sahifalovchi	<i>D. Konoplich</i>

Nashriyot litsenziyasi AI №158. 10.08.2023-yilda original-maketdan
bosishga ruxsat etildi. Bichimi 70×100/16. Kegli 14 n/shponli.

“Arial” garniturası. Ofset bosma usulida bosildi.

Mashinada yengil bo'rlangan (Machine Finished Coated) 80 g/m2 qog'oz.

Shartli b.t. 5,5. Hisob-nashriyot t. 0,8.

Adadi 608 859 nusxa. Buyurtma raqami 23-639.

“O'zbekiston” NMIUda chop etildi.

